Hvilken betydning har jordansk statsborgerskap hatt for identiteten til de palestinske flyktningene i Jordan, og hvordan har det påvirket synet på retur til Palestina? En serie intervjuer utført i Wihdat flyktningleir viser at mens de eldste flyktningene fremdeles ønsker og håper å vende tilbake til Palestina, har de yngste et annet syn.

Flyktning, palestiner eller jordaner?

Ellen Krystad har mastergrad i midtøstenstudier fra
Institutt for kulturstudier og orientalske språk ved
Universitetet i Oslo.

og hvordan det har påvirket deres nasjonale identitet og deres holdninger til retur til Palestina. Jeg vi ta i bruk empiriske data fra feltarbeid gjort i 2009 i forbindelse med min masteroppgave.^{4,5}

Lidelse og kamp – det palestinske narrative

Selv om en palestinsk nasjonal identitet hadde begynt å utvikle seg tidlig på 1900-tallet, i forbindelse med Det osmanske rikets sammenbrudd og den påfølgende koloniseringen av Midtøsten, er krigen i 1948 og utkastelsen av det palestinske folket fra dets hjemland og den påfølgende spredningen den viktigste faktoren i dannelsen av moderne palestinsk identitet, både i Palestina og i eksil.⁶ Ifølge Helena Schulz formet erfaringene av eksil; sosial oppløsning, tap av hjemland og det å bli nektet retur, en identitet der lidelsen sto i sentrum.

Det var også i eksil at motstanden senere ble definert, at ideologien om væpnet kamp og revolusjon ble strategier for å bekjempe offerrollen, og for å komme ut av en tilstand av fordrivelse og statsløshet. Slik ble oppløsningen og fragmenteringen samlende faktorer i utviklingen av en moderne palestinsk nasjonal identitet; fraværet av et territorium ble en tungtveiende komponent i dannelsene og omdannelsene av etniske og nasjonale identiteter i eksil.⁷ Retur har blitt et samlingspunkt for identitet og politikk, noe Schulz beskriver som et «doksia eller et hegemonisk prinsipp i palestinsk diskurs». De palestinske flyktningene befinner seg i en mellomtilstand, en form for ikke-eksistens som bare retur til Palestina kan gjøre slutt på. Ettersom tiden har gått og eksilet har vist seg å bestå, har håpet om retur blitt overført til den yngre generasjonen. Returen har blitt mer og mer abstrakt, og har blitt plassert i en fjern, ude-

TEKST: Ellen Krystad

OVER 1,9 MILLIONER palestinske flyktninger, eller 42 prosent av alle flyktningene som er registrert hos FNs hjelpeorganisasjon for palestinske flyktninger i Midtøsten (UNRWA), bor i Jordan. Med unntak for omtrent 140 000 flyktninger som kom i forbindelse med krigen i 1967, har alle de FN-registrerte flyktningene hatt jordansk statsborgerskap siden 1950. Dette har likevel blitt behandlet som en detalj, både av palestinere og akademikere. Det finnes et bredt utvalg litteratur som behandler retten til retur og palestinske flyktnings juridiske status generelt,¹ og en god del litteratur som tar for seg palestinsk identitet i Jordan,² men svært lite tar for seg hvordan statsborgerskapet har påvirket flyktningenes identitet og deres syn på retten til retur.³

Denne artikkelen tar opp hvilken betydning statsborgerskapet har for de ulike generasjonene i Wihdat flyktningeleir i Amman,

ELLEN KRYSTAD

finert morgendag. Det må og skal skje, men ingen vet når.⁸

Erfaringene til den første generasjonen, som var tvunget til å forlate alt og tilbringe resten av livet i sorg, og den neste, som vokste opp i eksil og søkte sin identitet i aktiv kamp, var svært ulike, men har sammen formet en nasjonalistisk diskurs som definerer det «palestinske selvet» i eksil. Både i lidelsen og i kampen har flyktningleirene stått i sentrum. Palestinerne i leirene har blitt fremstilt som de ekte palestinerne, både som de virkelige ofrene for *nakbaen* (katastrofen) og som de ekte motstandskjemperne. Det er først og fremst disse som skal vende tilbake til Palestina.⁹ Den virkelige palestineren i den palestinske hegemoniske diskursen er altså den lidende og kjempende leirbeboeren hvis hovedmål er retur til Palestina. I dette narrativet har denne personens jordanske statsborgerskap ingen plass.

Statsløse, ikke statsborgere

Narrativet om den lidende, kjempende og statsløse leirboeren dominerer også i den empiribaserte akademiske forskningen på innbyggere i palestinske flyktningeleirer. En grunn til dette kan være at mye av forskningen er gjort i Libanon,¹⁰ der de fleste palestinere er statsløse og lever under svært dårlige forhold og med en usikker fremtid. De har begrenset adgang til arbeid, offentlige tjenester og andre grunnleggende goder, og blir juridisk sett betraktet som utlendinger. Man kan trygt si de passer inn i den akademiske diskursen om Den palestinske flyktningen.

Både Rosemary Sayigh¹¹ og Janet Abu-Lughod¹² bringer dette narrativet med seg når de skriver om palestinske flyktninger i Jordan. I sin ofte siterte artikkel om nasjonalisme,

klasse og flyktningstatus beskriver Sayigh situasjonen for palestinske flyktninger på lavt sosioøkonomisk nivå ulike steder i verden, blant annet i Jordan, og konkluderer med at det er flyktningstatus, ødelagt nasjonal identitet og sosial marginalisering som er viktigst for utformingen og opprettholdelsen av deres identitet. I den grad statsborgerskapet til palestinske flyktninger i Jordan i det hele tatt blir nevnt, blir det kalt «mindreverdige», uten nærmere forklaring på hvorfor det har seg slik, og Sayigh tillegger det ingen vekt i utformingen av flyktningenes identitet.¹³

Abu-Lughod tillegger heller ikke statsborgerskapet vekt når hun i sin artikkel om forskjellen mellom eksil og migrasjon beskriver de palestinske leirflyktningenes identitet. Selv om hun anerkjenner at de i større grad enn andre palestinske flyktninger føler seg «hjemme i eksilet», mener hun at flyktningene bærer med seg en «uhelbredelig revne i sjelen», som bare kan heles når de får muligheten til å vende tilbake. Hun hevder også at den manglende muligheten til retur har ført til at hele samfunnet er i et psykologisk limbo som forhindrer det fra å bevege seg fremover.¹⁴

Verken Sayigh eller Abu-Lughod vurderer statsborgerskap kontra statsløshet som en grunnleggende forskjell mellom palestinske flyktninger i Jordan og i andre stater i Midtøsten. Dermed føyer de flyktningene i Jordan inn i det palestinske og akademiske narrativet om Den palestinske flyktningen.

Lex Takkenberg foreslår nettopp at det er statsløsheten, ikke flyktningstatusen som er den viktigste grunnen til at mange palestinske flyktninger er i denne limbo-situasjonen.¹⁵ Fordi de fleste som ble fordrevet fra Palestina i 1948 ble flyktninger og statsløse samtidig, har det vært vanskelig å skille mellom disse to

faktorene og å se hvilken av dem som har hatt størst påvirkning på den individuelle flyktning. I begynnelsen var det uten tvil flyktningstatusen og det faktum at de hadde mistet alt som var mest dominerende i folks dagligliv, men etter hvert har statsløsheten blitt et større problem.¹⁶

Er de palestinske flyktningene som har jordansk statsborgerskap i limbo, og må de vende tilbake til Palestina for å kunne heles?

Palestinerne i leirene har blitt fremstilt som de ekte palestinerne, både som ofre og motstandskjempere.

Kan deres statsborgerskap ha bidratt til at de har gått i en annen retning enn andre palestinske flyktninger? I neste del skal jeg se på hvilke holdninger innbyggere i Wihdat flyktningeleir har til retur til Palestina, og hvordan disse har blitt påvirket av deres jordanske statsborgerskap.

Effekter av jordansk statsborgerskap

Wihdat, eller New Amman Camp, er en av 13 palestinske flyktningeleirer i Jordan. Leiren ble opprettet i 1955 av den jordanske staten, og er i dag Jordans tredje største, med omtrent 50 000 innbyggere på i underkant av en halv km².¹⁷ Wihdat likner de andre leirene når det gjelder infrastruktur, men skiller seg ut ved at den er en integrert del av Amman. Med unntak av Jebel al-Husayn er de andre leirene mer isolert fra områdene rundt. Dette kan bety at innbyggerne i Wihdat er mer integrert i det jordanske samfunnet enn andre palestiner som bor i flyktningeleir.

Alle jeg snakket med i Wihdat er enige om

at samtlige palestinske flyktninger og deres etterkommere har rett til å vende tilbake til Palestina, og at denne retten verken kan avskrives eller forhandles bort. De er også enige om at bare flyktningene selv kan ta valget mellom å bli i Jordan og å vende tilbake til Palestina. Når det gjelder retten til retur i et juridisk perspektiv er altså informantenes syn i stor grad i samsvar med den palestinske og den akademiske diskursen. Det er derimot klare forskjeller mellom den eldste generasjonen og de to yngste når det gjelder forholdet mellom retur, statsborgerskap og identitet. Mens den eldste generasjonen lever i en tilstand av midlertidighet, eller limbo, har den mellomste generasjonen en mer ambivalent innstilling, og den yngste generasjonen utfordrer doksæet om at retur for alle er den eneste løsningen.

Den eldste generasjonen. Palestina er hjemme

De eldste informantene, som enten husker *nakbaen* eller vokste opp på 1950-tallet og husker de første årenes kaos og uro godt, har identiteter som passer godt til forestillingen om «Den palestinske flyktningen». Shirin er omtrent 80 år, og vokste opp i Palestina. Hun husker både hjemlandet og *nakbaen*:

Jeg husker 1948 som om det var i går. Våpen, tanks, fly. Vi rømte på esler, det var ikke biler sånn som det er i dag. Kulene fløy rundt oss og jeg unnslopp døden flere ganger. Fra Majdal rømte vi opp i fjellene. Vi reiste stadig videre, for vi følte oss ikke trygge noe sted. Vi hadde ikke jord å dyrke, og det fantes ikke jobber. Derfor endte vi i Amman, det var muligheter her. Vi trodde vi skulle kunne vende tilbake om noen måneder, for vi var sikre på at fedayeen skulle klare å bekjempe dem. Vi trodde ikke de var ute etter jorda vår, vi trodde de ville ha eiendelene våre. Men Gud bestemmer. I

ELLEN KRYSTAD

Palestina hadde alle sin egen grønnsakhage, de dyrket det de trengte, de var uavhengige. Her har vi ikke jord, og vi klarer oss ikke selv. [...] Jeg håper fremdeles at alle palestinerne en dag skal vende tilbake til Palestina. Men mitt liv er som det er. Gud bestemmer.

Shirin er en typisk representant for den eldste generasjonen. Hun definerer seg selv som flyktning og mener at retur til Palestina er hennes og alle flyktnings rett; Palestina er deres eneste egentlige hjem. Returen er en ideell fremtidsmulighet, både for dem og for deres etterkommere, som de også anser for å være flyktninger. Når jeg spør Shirin om hun har jordansk statsborgerskap, svarer hun at hun har "statsborgerskap, familiebok og UNRWAs rasjoneringskort." Hun nevner familieboka fordi dette er et bevis på at hun er fullverdig borger med nasjonalt ID-nummer. Men samtidig, ved å nevne rasjoneringskortet fra UNRWA, gjør hun det klart at det jordanske statsborgerskapet ikke gjør henne til jordaner: hun er palestinsk flyktning, og bare det.

Imm Khaled er i 70-åra. Ektemannen døde etter 19 års ekteskap, og fra da av tok hun vare på seg selv og ti barn ved å drive en liten matbutikk. Hun er stolt av barna sine. De fleste har høyere utdanning, og alle unntatt to sønner er gift. Imm Khaled ser tilbake på livet i Wihdat:

Jeg har ingen gode minner fra Wihdat. Folk her er bra, selv om vi kommer fra hele Palestina er vi som én familie. Det er det beste med Wihdat. Jeg har ikke sett mye bra her, vi måtte forlate markene og frukthagene våre. Mitt ønske er å dø i Palestina. Jeg har et tre år gammelt barnebarn som sier: 'Jeg er en tiger. Jeg skal bite jødene'. Jødene graver under al-Aqsa-moskeen, men det

kommer en dag... [...] Jeg ber til Gud om at vi skal vende tilbake en dag: barn, barnebarn, alle sammen.

Selv om hun og barna sammenliknet med mange andre har gjort det bra, sier Imm Khaled at hun ikke har noen gode minner fra Wihdat. Det eneste positive hun kan komme på er menneskene (palestinerne) som bor der. Det er altså kun forbindelsen til Palestina som gjør leiren til et godt sted.

Imm Anwar er født i 1948 og har vært aktiv i den palestinske motstandskampen siden hun var 14 år. At hun er analfabet har aldri stoppet henne fra å ta del i kampen, og hun har høy status blant tilhengerne av hennes parti i Wihdat. Hun kaller innbyggerne i leiren for «barna mine». Som Imm Khalid og Shirin håper og tror hun at alle palestinske flyktninger skal kunne vende tilbake til Palestina en gang i fremtiden:

Vi bor i Jordan, det er sant, men det er ikke sånn at de ga oss statsborgerskapet for å være snille. Vi er mer nyttige for dem enn de er for oss. Vi er Jordans olje. Vi vil ikke ha passene deres, de kan ta dem tilbake. Palestina er landet mitt, Jordan er et sted jeg bor. Jeg er motstander av tanken om at Jordan er palestinernes andre hjemland. Jordan er for jordanerne, Libanon for libaneserne, Syria for syrerne og Palestina for palestinerne. [...] Vi har det bra her i Jordan, vi har alt vi trenger. Men vi har ikke det vi ønsker oss; vårt hjemland.

Imm Anwar er klar over at det å ha jordansk statsborgerskap kan føre til en følelse av tilhørighet til Jordan, og hun mener det var galt å innvilge palestinerne jordansk statsborgerskap. Dette kommer også tydelig frem

Palestinsk flyktningjente i Wihdat.

FLYKTNING, PALESTINER ELLER JORDANER?

ELLEN KRYSTAD

når hun snakker om det jordanske sikkerhetsapparatet og hvordan de kontrollerer leirene: «Vi er gjester her,» sier hun. «De ønsker å beholde kontrollen over sin stat, det er forståelig.»

Ingen av representantene for den eldste generasjonen uttrykker at de føler noen tilhørighet til Jordan, selv om alle er fullverdige jordanske borgere. De er palestinere og de tror og håper på en fysisk retur til Palestina for alle flyktninger og deres etterkommere. Randa Farah påpeker i sin doktorgradsavhandling fra den palestinske flyktningleiren Baqa utenfor Amman at budskapet i narrative til folk som husker nakbaen og utvandringen er forsøk på å avgrense palestinsk kultur og palestinske tradisjoner som noe annet enn jordanske. Å opprettholde følelsen av å være «de andre» i Jordan er nødvendig for dem for å holde eksil og retur levende i kulturen, og

◎ ◎ ◎
*De fleste som ble fordrevet fra
 Palestina i 1948, ble flyktninger og
 statsløse samtidig.*
 ◎ ◎ ◎

gjør samtidig det jordanske statsborgerskapet irrelevant i utformingen av deres nasjonale identitet.¹⁸

Dette passer godt med hvordan den eldste generasjonens i Wihdat gjennom sine historier presenterer sine identiteter. Et interessant poeng i den sammenheng er hvordan den nasjonalistiske diskursen, eller det Ala al-Hamarnah kaller «palestinsk regionalisme»¹⁹ kan leses som et speilbilde av den «Jordan for jordanere»-nasjonalismen som de siste årene har blitt målbåret i den jordanske statsborger- og identitetsdebatten.²⁰ Imm Anwar bruker de

samme argumentene som de jordanske nasjonalistene, men med et annet mål: mens de jordanske nasjonalistene ønsker å beholde Jordan for ikke-palestinske jordanere gjennom å ekskludere jordanske borgere av palestinsk opprinnelse fra det samfunnet, er Imm Anwars mål å stoppe oppløsningen av den palestinske nasjonale identiteten blant palestinere i Jordan. For de yngre generasjonene er bildet mer komplisert. Dette kommer frem hos mellomgenerasjonen, det vil si blant dem som er født i Jordan etter den første perioden av uro, fra omtrent 1960 og til omtrent 1980.

Mellomgenerasjonen. Ulike strategier

Mellomgenerasjonen er mer sammensatt i synet på tilhørighet enn både den eldste og den yngste generasjonen, og har flere ulike strategier for å takle motsetningen mellom å være palestinske flyktninger i Jordan og jordanske borgere. Jeg spør Maisam (41) hvordan hun ser for seg Palestina:

Selv om jeg aldri har vært i Palestina er det mitt hjemland (watani). Jordan er landet mitt (bala-di). Jeg ser for meg Palestina som paradiset på jord, et vakkert land.

Senere spør jeg henne hva hun anser for å være sin viktigste identitet:

Jeg er først jordaner, så palestinier. Jeg er jordansk statsborger, og jeg har fulle rettigheter. Jordan er det beste landet i Midtøsten. [...] En jordaner er en som er født i Jordan og som har jordansk statsborgerskap [...] Vi er ikke flyktninger, hvorfor skulle vi kalle oss det? Vi har de samme rettighetene, vi er borgere.

Likevel mener hun at «det er viktig å bevisst-

gjøre barna om Palestina. De må vite alt. Vi håper vi en dag kan legge alt her bak oss og vende tilbake.»

Maisams uttalelser kan ved første øyekast virke selvmotsigende, men de inneholder noen viktige poeng. For det første: For Maisam er det å være palestiner knyttet til det fysiske landet, ikke til nasjonen. For det andre ser hun ingen direkte forbindelse mellom retten til retur og flyktningstatus. For det tredje forbinder hun jordanskhet med statsborgerskap og flyktningstatus med statsløshet, ikke til palestinskhet. Dette støtter Takkenbergs hypotese om at statsløshet i dag kan ha større innflytelse på palestinske flyktnings livskvalitet enn flyktningstatusen.

Som Maisam forbinder Reem (26) sine borgerrettigheter med sin jordanske identitet og tilhørigheten til Palestina med sin palestinske identitet. Men i motsetning til Maisam regner Reem seg som flyktning:

Jeg er palestiner i hjertet. Vi ønsker å vende tilbake, men samtidig har vi et liv her, vi har rettigheter, vi er jordanere. Vi ønsker å se landet, om så bare for en ferie, men dette forblir en drøm. Hvis jeg får barn skal jeg lære dem det mine foreldre lærte meg. Vi er født og oppfostret her, men Palestina er vårt hjemland. Vi er fremmede over alt, vi er fortapt. Jeg er flyktning fordi jeg ikke bor i hjemlandet mitt. Barna mine vil være flyktninger, og det vil barnebarna mine også. Det tar aldri slutt.

For Maisam er flyktningstatus forbundet med statsløshet, mens for Reem er en flyktning en som ufrivillig ikke bor i Palestina, flyktningstatusen kollektiv, og dermed arvelig. Siden Maisam ikke forbinder flyktningstatusen til den kollektive retten til retur er ikke dette selvsagt for henne.

Budur (46) representerer et tredje ståsted. Som Reem definerer hun seg både som flyktning og som jordaner, mens Reem ser palestineren som «utlending overalt» og «fortapt», definerer Budur jordanere og palestinere som «det samme»:

Vi er flyktninger, og det er barna og barnebarna våre også. Det kommer aldri til å ta slutt. Jeg tror Jordan kan utvikle seg til å bli et mer homogent land med en mer sammensveiset befolkning. Jordanere og palestinere er det samme, vi er ikke to land med to folk. Det er moderne grensepolitikk som har skapt den ideen.

At hun definerer syrisk og libanesisk kultur som «annerledes», og Jordan som «hjemme» understreker dette:

Jeg føler meg hjemme i Jordan. Jordan er mitt, selv om Palestina kommer først. Jeg har vært i Libanon, Syria og i Gulfen, men jeg føler meg ikke hjemme der sånn som jeg gjør her. Hvis jeg kjente Palestina, hvis jeg kunne reise dit ville jeg kanskje likevel følt at det var Jordan som var mitt land, at jeg var en fremmed der. Livet mitt er her, jeg er en withdatiyye.

Ved å definere seg som en withdatiyye, en kvinne fra flyktningleiren Wihdat, gjør Budur motsetningen mellom å være palestiner og følelsen av at Jordan er hjemme mindre.

Selv om hun definerer seg som flyktning og «fortapt» føler også Reem at jordanere og palestinere står nærmere hverandre enn andre arabere:

Folk blander seg her i Jordan, fordi vi lever sammen og kjenner hverandre bedre enn de gjorde da de bodde i Palestina. Det ville vært merkelig å fortsette tradisjonen med å gifte seg med noen fra

ELLEN KRYSTAD

sin egen landsby, man må se mot fremtiden. Ingen bryr seg hvis du gifter deg med en jordaner, jordanere og palestinere står nærmere hverandre enn andre arabere, som for eksempel libanesere og syrere. Vi er det samme, vi deler den samme kulturen.

Maisam, Reem og Budur forbinder alle sin jordanskhet til sine rettigheter og sitt statsborgerskap, og sin palestinskhet til sin historiske bakgrunn, landet Palestina. Uri Davis skiller mellom «statsborgerskap» og «nasjonalitet», og forstår «statsborgerskap» som et sertifikat som regulerer forholdet mellom individet og staten, og «nasjonalitet» som en markør for en kollektiv identitet eller et forestilt fellesskap,²¹ noe som beskriver denne generasjonens identitetsforståelse godt. Maisam skiller til og med eksplisitt mellom *balad* (land) og *watan* (hjemland). Likevel ser vi at når informantene balanserer ideologien om retur og realiteten om en fremtid i Jordan, kommer noen fundamentale ulikheter mellom dem til syne. De er uenige om hva det vil si å være flyktning og om det eksisterer en forbindelse mellom flyktningstatus og retten til retur, og de anser i ulik grad Jordan for å være hjemme. Alle er enige om at Jordan er mer enn en ventestasjon, og om at det likevel ikke er deres hjemland, men mens Reem anser seg for å være statsborger og fremmed, er Budur statsborger og hjemme.

De ulike måtene å løse det motsetningsfylte i å være både jordansk statsborger og palestinere gjør Davis' skarpe distinksjon mellom «statsborgerskap» og «nasjonalitet» problematisk, og Will Kymlicka og Wayne Normans forståelse av identitet og statsborgerskap gir et mer passende rammeverk. De hevder at statsborgerskap kan forstås på tre ulike måter: a) en persons status som juridisk

borger, b) en persons identitet, som medlem av en eller flere politiske samfunn, og c) en persons aktive samfunnsdeltakelse som borger.²² Denne teorien åpner for en mer fleksibel forståelse av forholdet mellom nasjonal identitet og statsborgerskap. Nyttan av dette perspektivet blir tydelig i analysen av den tredje generasjonens identiteter, som kan være beg-

◎ ◎ ◎

«Jeg er ikke sikker på om jeg ville reist tilbake selv om jeg kunne. Jeg ville antakelig reist for å ta en titt, og så valgt det beste stedet.»

◎ ◎ ◎

ynnelsen på en jordansk-palestinsk hybrididentitet.

Den yngste generasjonen. Livet vårt er her

Under intervjuene sa eldre kvinner flere ganger at det ikke var noen vits i å snakke med de yngste, fordi de ikke var tro mot palestinasaken. Svarene jeg fikk fra de yngste var riktig nok annerledes, men mens de eldre ser på den yngste generasjonen som apolitisk og lite trofast mot palestinasaken, har de yngste andre oppfatninger av hva det betyr å være palestinere og tro mot Palestina, og også av hva det betyr å være jordaner.

Dette kom tydelig fram under et intervju med Maisam og datteren Dima (17). Da jeg spurte Dima hva hun mente om morens ønske om å vende tilbake til Palestina, svarte hun:

Jeg ønsker å bli her. Det er forskjell mellom generasjonene når det gjelder dette. Livet vårt er her. Jeg er ikke sikker på om jeg ville reist tilbake selv om jeg kunne. Jeg ville antakelig reist for å ta en

titt, og så valgt det beste stedet. Men jeg er enig med mamma i at vi er palestinere, og at det er viktig å fortelle historiene våre videre til barna.

Som kvinnene fra mellomgenerasjonen forbinder Dima sin palestinskhet med sin families røtter. Likevel, i motsetning til de eldre kvinnene trenger hun ikke å bruke det jordanske statsborgerskapet som argument for hvorfor hun er jordaner. Det er naturlig for henne, ikke noe hun trenger å forklare eller unnskyldte. Som Budur er hun ikke sikker på om hun ville følt seg hjemme i Palestina, men mens Budur synes det er trist at hun kanskje ville være en fremmed der har Dima et mer pragmatisk syn på retur. Hun har intet ønske om å flytte til Palestina, og hun er mer opptatt av sin egen fremtid i Jordan enn palestinernes felles fremtid.

Når jeg spør Jamila (19) og Ahlam (28) om hvordan de ser på fremtiden snakker de om jobb og ekteskap. Som Dima verken drømmer de om eller håper de på å vende tilbake til Palestina:

Jamila: Jeg skal jobbe, jeg har lyst til å tjene penger. Jeg ønsker meg bil. Hvis jeg hadde en bil kunne jeg kommet meg rundt. Jeg vil ha penger.

Ahlam: Gift deg da, så får du bilen med en gang! Hvis man gifter seg meg en som har penger er alle problemer løst.

Ahlam: Jeg har lyst til å studere, jeg vil bli lærer. Den gamle jobben min var veldig slitsom, og jeg tjente nesten ingenting. Det var meningsløst. Etter at jeg hadde betalt for transport til og fra var det ingenting igjen. Jeg slet meg ut for ingenting.

Jamila: Det er vanskelig å se for seg fremtiden. Jeg er redd for å bli skuffet. Alt kan skje. Det er ikke lett å finne en bra jobb.

Likevel, ønsket om å bli i Jordan betyr ikke at

de unge ikke anser seg som palestinere, eller at de er villige til å gi fra seg retten til retur. Selv om Jamila har andre viktige identiteter, er hun også palestinere:

Jeg er først og fremst wiḥdatiyye, så jordaner, og så, kanskje som nummer tre, palestinere. Jeg føler ikke så sterkt rundt det. Det er her jeg bor, og det er her jeg hører til. [...] Jeg er født her, og det er foreldrene mine også. Vi er jordanere, vi har bare sett Palestina på TV [...] Det som er viktig er muligheten for å reise dit, retten til å se landet og friheten til å dra frem og tilbake. Vi kan bo her, det er ikke problemet.

Jamila føler seg både som wiḥdatiyye, jordaner og palestinere, og hun lar de ulike identitetene komme til uttrykk i ulike sammenhenger. Hun tviler ikke på at hun er jordaner og samtidig palestinere. Som Maisam knytter hun sin palestinskhet til familiens fortid, og sin jordanskhet til sine rettigheter som statsborger. Men i motsetning til Maisam er ikke målet hennes å vende tilbake til Palestina. Hun anser det som sin fødselsrett å bo i Jordan, og planlegger fremtiden der.

Jamila nevner ikke flyktning som en av sine tre viktigste identiteter. Likevel, som alle informantene er også Jamila og Ahlam enige om at de som palestinere har en udiskuterbar rett til å vende tilbake. Forskjellen mellom de yngste og de eldre er ikke bare at de unge uttrykker at de ikke har noe ønske om å bo i Palestina, de er også mindre interessert i den politiske kampen enn foreldrene er, og de mener at nakbaen og det at palestinerne ble flyktninger ikke er noe de eller deres generasjon bør ta ansvar for:

Foreldrene våre snakker om Palestina, men vi er ikke så veldig interessert, det er ikke like viktig for

ELLEN KRYSTAD

oss. Før hadde de en skolebok som het «*al-qadiyyet al-filastiniyye*» [*palestinasaken*], men den brukes ikke mer. Nå for tiden snakker de bare om *Palestina* i geografitimen, og de snakker aldri om konflikten eller om jødene. Det er ikke vårt ansvar, de eldre må ta ansvar for det. Vi er vant til situasjonen sånn den er nå.

Selv om de ikke føler seg ansvarlige for å drive kampen for Palestina videre, mener de yngste at det er deres ansvar å bringe historiene og kulturen videre. Jamila er for eksempel veldig interessert i de gamles historier, og hun mener det er viktig å gjenfortelle dem og holde dem i live, så fortiden ikke bli glemt. De yngste er fullt klar over at de er etterkommere etter flyktninger. De har stor kunnskap om Palestina, og er stolte av å være palestinere. Palestina kommer ofte opp i samtaler, de spør hverandre hvor de kommer fra, spører om ulike dialekter og forbinder visse steder i Palestina med visse skikker og handlemåter.

Mot en ny identitet?

Mens den eldste generasjonen ser på sitt jordanske statsborgerskap utelukkende som et dokument som gjør hverdagslivet enklere, legger de to yngre generasjonene vekt på forbindelsen mellom statsborgerskapet og det å være jordansk borger. Statsborgerskapet og medfølgende rettigheter har gitt dem en trygghet som ikke finnes i den eldste generasjonen.

I motsetning til kvinnene i mellomgenerasjonen, som er revet mellom å akseptere en fremtid i Jordan og lojaliteten de føler til Palestina og palestinasaken, har de yngste utviklet en identitet som favner alle de ulike elementene uten at de slites mellom ulike lojaliteter. Dette kan være starten på en jordansk-palestinsk hybrididentitet. De yngste

ser for seg et liv i Jordan. De er ikke gjester der, de er ikke passive og i limbo, de ønsker å forme sin egen fremtid, og tror de kan få det til. De foretrekker ikke nødvendigvis å bo i Palestina, men er likevel på ingen måte villige til å si fra seg retten til retur. Om de skal bli i Jordan eller vende tilbake til Palestina er et valg de krever å få ta selv.

De eldste informantene passer inn i bildet av «Den palestinske flyktningen», mens de yngste ikke gjør det. At de ikke er statsløse eller annenklassens borgere er det som i deres egne øyne skiller dem mest fra andre palestinske flyktninger i Midtøsten. Dette underbygger Takkenbergs hypotese om at det er statsløsheten, og ikke flyktningstatusen, som er det viktigste problemet for palestinske flyktninger i dag.

• f •

- 1 Se for eksempel Takkenberg, Lex: *The Status of Palestinian Refugees in International Law*. Oxford: Clarendon Press, 1998; Butenschøn, N. A., U. Davis, M. Hassassian: *Citizenship and the State in the Middle East. Approaches and Applications*. New York: Syracuse University Press 2000; Dumper, M.: *Palestinian Refugee Repatriation. Global Perspectives*. London and New York: Routledge 2006; Davis, U.: *Citizenship and the State. A Comparative Study of Citizenship Legislation in Israel, Jordan, Palestine, Syria and Lebanon*. Reading: Ithaca Press 1997.
- 2 Se for eksempel Jaber, H.: «Le camp de Wihdât, entre norme et transgression» i *Revue d'études palestiniennes* 81 (37-48) 1996; Jaber, H.: «Le camp de Wihdat. Ce non-lieu, cette antimémoire», i N. Picadou (ed.) *Territoires palestiniens de mémoire*. Beirut: Karthala – IFPO 2006; Farah, Randa: *Popular Memory and Reconstructions of Palestinian Identity. Al-Baq'a Refugee Camp, Jordan*. Ph. D. thesis: University of Toronto, 1999; Hart, J.: «Dislocated Masculinity: Adolescence and the Palestinian Nation-in-exile», i *Journal of Refugee Studies* Vol 21. No. 1, 2008.
- 3 Et viktig unntak er Nanes, S.: *Citizenship and National Identity in Jordan. A National Dialogue*. Ph. D. thesis: University of Wisconsin-Madison 2003, som tar for seg hvordan statsborgerskap har påvirket nasjonal identitet blant palestinere i Jordan, spesielt etter 1988.
- 4 Krystad, E.: *Our life is here: Citizenship and hybrid identities among Palestinians in Wihdat refugee camp*, masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2010.

- 5 Feltarbeidet besto av semi-strukturerte intervjuer og dybdesamtaler med omtrent femti kvinner mellom 19 og 83 år, over en periode på to måneder. Alle intervjuer unntatt de med den eldste generasjonen ble gjort på arabisk, uten tolk.
- 6 Khalidi, Rashid: *Palestinian Identity. The Construction of Modern National Consciousness*. New York: Columbia University Press, 2010.
- 7 Schulz, Helena L.: *The Palestinian Diaspora. Formation of Identities and Politics of Homeland*. London and New York: Routledge, 2003, s. 2.
- 8 *ibid.*, s. 205ff
- 9 *ibid.*, s. 124
- 10 Se for eksempel Sayigh, R.: *Palestinians: From Peasants to Revolutionaries; A People's History*. Zed Books 1979; Sayigh, R.: *Too Many Enemies: The Palestinian Experience in Lebanon*. Zed Books 1993; Peteet, J.: *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, Columbia University Press 1991; Peteet, J.: *Landscape of Hope and Despair: Palestinian Refugee Camps*, University of Pennsylvania Press, 2005.
- 11 Sayigh, Rosemary: "Dis/Solving the 'Refugee Problem'", i Middle East Report, No. 207, 1998
- 12 Abu-Lughod, Janet. L.: "Palestinians: Exiles at Home and Abroad", i Current Sociology Vol. 36, No. 2, 1988
- 13 Sayigh 1998, s. 20.
- 14 Abu-Lughod, s. 66-68.
- 15 Takkenberg 1998
- 16 *ibid.*, s. 347f.
- 17 UNRWA: Jordan www.unrwa.org/etemplate.php?id=66 [23.9.11], Department of Palestinian Affairs (DPA): Handbook. Amman: DPA, 2008.
- 18 Farah 1999, s. 231f.
- 19 al-Hamarnah, A.: "The Palestinian Refugee Camps in Jordan. Between National Identity and Socio-Economic Integration", i Holy Land Studies, Vol. 2, No. 2 2004, s. 217
- 20 For en inngående analyse av denne debatten, se Nanes 2003.
- 21 Davis 1997, s. xiii
- 22 Kymlicka, W. and W. Norman (ed.) *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 30f